

DOI: <https://doi.org/10.15388/MPI5.2024.9>

Kelios pastabos iš valdovo kanceliarijos darbo praktikų jos laikino valdytojo Ivano Hornostajaus laikais 1540–1546 metais (Lietuvos Metrikos knygų Nr. 24, 28 ir 231 (12-osios TBK) duomenimis)

ARTŪRAS DUBONIS

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas arturas.dubonis@istorija.lt

Raktiniai žodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Lietuvos Metrika, Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarija, Ivanas Hornostajus (Jonas Gornostajus).

Dažnam išleidžiamų Lietuvos Metrikos knygų (toliau – LM) rengėjui jo paleografiniuose-archeografiniuose darbuose pasitaiko šaltiniotyrynės mikro-painiavos arba atvejų, kurie it šaukštas deguto medaus statinėje pagadina daugiau mažiau jam aiškius valdovo kanceliarijos knygų formavimąsi, jų sandarą, paskirtį, įrašytų dokumentų teikiamos informacijos patikimumą – juk tvarkingai surašytos knygos! Šių eilučių autoriui taip nutiko rengiant spaudai LM-24 knygą-kopiją¹, kai dalį joje skelbiamų dokumentų lygino su iš pirmo žvilgsnio tokiais pačiais, esančiais LM knygose-kopijose Nr. 28 (toliau – LM-28) ir Nr. 231 (toliau – 12-oji TBK)². Tačiau jie nebuvo identiški, o kai kurie net labai skyrėsi. Kokių skirtumų aptikome, kokias konkrečias šaltiniotyrynes problemas jie kelia, panagrinėsime šiame tyrime. Iš esmės – tai mūsų dienos pamėgto „vieno atvejo“ tyrimo metodikos taikymas, kai nedidelis pavyz-

1 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 24 (1540–1544). Užrašymų knyga 24* (toliau – LM-24), parengė A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2023.

2 *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (копія канца XVI ст.)* (toliau – LM-28), да друку падрыхтавалі В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск, 2000; *Lietuvos Metrika (1540–1543): 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)* (toliau – 12-oji TBK), parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007.

dys paaiškina šiek tiek platesnes Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) valdovo kanceliarijos darbo praktikas. Drauge reikia pasakyti, kad visus tuos dokumentus LM knygoje vienija bendra maždaug 1540–1544 m. chronologija, t. y. laikas, kai valdovas po Alberto Goštauto mirties nepaskyrė kanclerio, todėl valdovo kanceliariją valdė LDK raštininkas ir išdininkas Ivanas Hornostajus. Nors su šiuo asmeniu istorijos šaltiniuose neabejotinai „susitiko“ kiekvienas XVI a. pirmosios pusės LDK istorijos tyrinėtojas, visgi literatūroje jam trūksta dėmesio – ir kaip įžymiam XVI a. pirmosios pusės LDK finansų valdytojui, biurokratui, ištikimam valdovo pavaldiniui, ir kaip kanceliarijos valdytojui³.

Savo tekste neketiname lopyti hornostajiškos historiografijos spragų – tai prilygtų mokslo monografijos apimties tyrimui⁴. Mums rūpi per I. Hornostajaus eitų kanceliarijos valdytojo pareigų penkmetį susiformavusių trijų minėtų LM knygų paskirtis, sąsajos ir jų kaip istorijos šaltinio teikiamos informacijos vertė. Visa tai ne dirbtinė tyrimo problema. Pakanka perskaityti I. Hornostajui skirtą valdovo dokumentą – iš išorės oficialų ir patikimą, o savo vidine informacine verte iš tikrųjų kitokį – LM-28 knygoje-kopijoje įrašytą, publikacijos rengėjų 1541 m. datuotą atsistatydinimo iš LDK išdininko pareigų aktą⁵, kurį patvirtino visi valdovai: karaliai ir didieji kunigaikščiai Žygimantas Senasis su sūnumi Žygimantu Augustu, karalienė Bona. Šis I. Hornostajaus atsistatydinimas iš pareigų be galo abejotinas, nes kitų duomenų apie tokį įvykį nėra⁶. Kaip ir kodėl galėjo atsirasti atsistatydinimo dokumentas, kuo jis svarbus, mėginsime paaiškinti artėdami prie šio tyrimo pabaigos.

3 Н. Сліж, Сям’я Івана Гарнастая, падскарбія ВКЛ, *Białoruskie Zeszyty Historyczne. Беларускі гістарычны зборнік*. Nr. 38, Białystok, 2012, p. 7–47; K. Pawilan, Dzieje rodu Hornostajów herbu Hippocentaurus i losy ich archiwów, *Археологія і давня історія України*, 2016, d. 3 (20), p. 228–241.

4 Išliko santykinai vientisas Hornostajų giminės archyvas, žr. W. Mikulski, Dokumenty Hornostajów i innych rodzin rusko-litewskich z XVI–XVII w. w zespole Archiwum Potockich z Radzyna, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 8, Warszawa, 1997, p. 133–141; K. Pawilan, Dzieje, p. 237–239. Šiek tiek dokumentų saugoma: *Archiwum Narodowe w Krakowie*, Zbiór Rusieckich, nr 595, 655. Už šią nuorodą dėkoju kolegai Andrejui Ryčkovui.

5 LM-28, Nr. 41, p. 89–90.

6 *Urządzniki* rengėjai regi I. Hornostajų nepertraukiamai ėjus LDK išdininko pareigas 1531–1558, žr. *Urządznicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*. *Spisy*, opracował H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994, Nr. 1208, p. 156.

Šiaipgi narplioti šią faktografinę painiavą puikiai padeda tų pačių dokumentų minėtose LM knygoje-kopijose Nr. 24, 28 ir 12-ojoje TBK tyrimas. Kadangi šį tyrimą paskatino LM-24 knygos-kopijos publikavimo darbai, todėl nuo jos kaip „rakto“ ir pradėsime.

Dokumentus LM-24 knygoje-kopijoje galime suskirstyti į kelias raštininkų tvarkomas serijas, kurios apima 1540–1544 m.⁷ Iš jų LM-24 knygoje-kopijoje susiformuoja trys didesnės dalys: susiruošusio ir keliaujančio iš Lenkijos į LDK valdovo bei jo rezidavimo Vilniuje (1540–1542 m.) (raštininkai I. Hornostajus ir Michailas), Krokuvos (1542–1543 m.) (raštininkas Michailas) ir Bresto seimo (1544 m.) (raštininkai I. Hornostajus ir Paulius Naruševičius) laikotarpių dokumentai. Tiesą sakant, dokumentus pasirašė daugiau raštininkų nei minėti trys⁸.

Dariaus Antanavičiaus identifikuotame ir ištirtame originaliųjų LM knygų sąrašė LM-24 knygą lydėjo šios dabartinės knygos (iš eilės): Nr. 231 (12-oji TBK), 229 (10-oji TBK), 27, 28 ir saugomoji *Archiwum Główny Akt Dawnych*, II A 5⁹. Šių eilučių autorius jas visas, išskyrus paskutinę¹⁰, patikrino *de visu*. LM-229 knygoje-kopijoje¹¹ tokių pačių kaip LM-24 knygoje-kopijoje dokumentų nėra. Tam tikrų sąsajų su pastarąja turi LM-27 knyga-kopija¹². O LM-24 knygoje-kopijoje įrašyta 12-a 12-osios TBK ir 18-a LM-28-osios dokumentų¹³. (Trys LM-24 dokumentai LM-28-ojoje pakartoti: vienas – tris kartus, du – po kartą.) Absoliuti dauguma visų trijų laikotarpių dokumentų priklausė dviem raštininkams – I. Hornostajui ir Michailui, t. y. jų sukurtoms

7 A. Dubonis, Įvadas, *LM-24*, p. VIII–IX.

8 Jie – Venclovas Mikalojaitis, Paulius Naruševičius, Valerijonas Protasevičius, Jonas Domanovskis ir Bogušas Vasiljevičius Zarojskis, žr. *LM-24*, p. IX.

9 D. Antanavičius, Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas, *Istorijos šaltinių tyrimai*, [kn.] 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius, 2012, p. 169–170 [22–27].

10 Knygoje nėra lietuviškų bylų, netinkama chronologija 1526–1536 m., žr. K. Pietkiewicz, Originaliosios Lietuvos Metrikos knygos Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje fonde „Vadinamoji Lietuvos Metrika“, in: *Lietuvos Metrikos naujienos*, 11-2009, Vilnius, 2010, p. 27–28.

11 *Lietuvos Metrika (1540–1541): 10-oji teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, J. Karpavičienė, Vilnius, 2003.

12 *Lietuvos Metrika (1541–1542). 27-oji Užrašymų knyga* (toliau – LM-27), parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius, 2016.

13 Žr. „Pastabas“, LM-24, p. 231–261.

serijoms. Tačiau ne jie suformavo LM-24 knygą – dabar išlikusią kopija. Tai – raštininko Martyno Turo darbo vaisius.

Martynas Turas prisistato LM-24 antraštėje, pranešdamas pradėjęs, valdovui įsakius, pildyti šias *knygas* Krokuvoje 1540 m. vasario 10 d. po kanclerio Alberto Goštauto mirties:

Тые справы почали са писати в книги по смерти велможного пана Олбрахта Мартиновича Кгаштолта, воеводы виленьског(о), каньцлера Великог(о) Кназства Литовского, з росказанья корола его м(и)л(о)сти через воиског(о) берестейского Мартина Тура лета Божог(о) 1540 м(е)с(е)ца феврала 10 день, иньдикта третегонадцать.¹⁴

Antrą kartą M. Turas pasirodo 1540 m. gegužės 20 d. įrašė, pažymėdamas pradėjęs valdovo bylas, reikalus *справы* įrašyti *кnygose*, šiam atvykus į Vilnių¹⁵. LM-24 knygoje-kopijoje taip pat yra dvi raštininko nepasirašytos Krokuvos ir Bresto laikotarpio dokumentų antraštės: „Тые справы почали са прыехавшы зь Великог(о) Кн(я)зьства Литовского до Кракова лето Божего Нарожена 1543“¹⁶ ir „Тыи справы почали ся на валном соиме в Берести лета Божего Нарожения 1544“¹⁷. Labai tikėtina, kad jų antraštes, kaip ir Vilniaus laikotarpio, sukūrė ne kas kitas, o M. Turas.

M. Turo darbą su LM-24 knyga – dar ne Sapiegos iniciatyva daryta kopija – galima patvirtinti papildomais patikimais faktais. Raštininkas Michailas tuo metu užvedė atskirą savo įrašų, *bylų* pogoštautinę seriją, kurią pradėjo 1540 m. kovo 6 d. Krokuvoje, t. y. beveik kartu su M. Turu. Įgainiui ji atsidūrė 12-ojoje TBK knygoje¹⁸:

Тые справы початы в тые книги быт записываны будучы г(о)с(по)д(а)ру королю и великому кн(я)зю его м(и)л(о)сти Жикгимонту у Кракове за

14 LM-24, p. 27.

15 Ten pat, Nr. 12, p. 52: „Того ж году прыехавшы королю его м(и)л(о)сти до Вилни м(есе)ца мая двадцатый день тые справы почали ся вписыват у книги черезь Мартина Тура, воиског(о) берестейского.“

16 Ten pat, Nr. 197, p. 207.

17 Ten pat, Nr. 203, p. 214.

18 I. Valikonytė, Įvadas, 12-oji TBK, p. XI, XIII.

п(а)на Михаила, писара, державъцу впитского, лет Бож(его) нарож(енья) 1540 м(е)с(е)ца март(а) 6 дня, индикт 13.¹⁹

Kaip ir M. Turas, jis susikūrė antraštę valdovo rezidavimo metu Vilniuje įrašams pažymėti:

Приехавши г(о)с(по)д(а)ру королю и великому кн(я)зю его м(ило)сти Жикгимонту с Кракова до здешнег(о) панства своег(о), Князства Велико-г(о) Лит(о)вского, к Вилни, тые sprawy почали се в тую книгу быт запи-сованы за пана Михаила, писара, державцу уписского.²⁰

Iš Michailo bylų serijos 12-ojoje TBK knygoje 12-a jos dokumentų²¹ tik santykinai galime pavadinti tapačiais įrašytiesiems originaliosios LM-24 knygos rankraštyje, nes beveik visi abiejose knygose daugiau ar mažiau skiriasi. Kitaip nei diplomatiškai užbaigti, tvarkingi LM-24-osios dokumentai, jų atitikmenys 12-ojoje TBK turi nesutapimų naracijose ir dispozicijose, trūksta koroboracijos, eschatokolo formulių (t. y. jų formuliaras be pabaigos).

Labai iškalbingi gramatinės dokumentų sandaros skirtumai. Tokių bylų yra trys.

1. 12-ojoje TBK įrašytas kelių Ponų Tarybos narių atliktas tyrimas dėl būrio Pienionių valščiaus bajorų vertimo valstiečiais (Nr. 86). Pagal tai buvo sudarytas valdovo nurodymas Vilniaus vaivadijos dvarų raštininkui Mikalojui Andrušaičiui, įsakantis neengti bajorų ir neimti iš jų kapos lietuviškų grašių mokesčio *osados*. Apie valdovo priimtą sprendimą parašyti nurodymą M. Andrušaičiui 12-ojoje TBK kalbama vienaskaitos trečiuoju asmeniu – „jis, valdovas, įpareigojo“, t. y. rezultatai regimi tyrimo pristatymo pas valdovą dalyvio akimis:

Король [...] тот листь велель у книги уписати, а имъ до Андрошевича листь данъ, абы тых копъ осадных на них не правиль [...].

Suprantama, kad įpareigotas buvo būtent raštininkas Michailas, gavęs valdovo nurodymą įrašyti tiriamąjį raštą *knygose*. Jis tokį sudarė, o įpareigojamojo rašto oficiali versija įrašoma M. Turo bylose – LM-24 knygoje (Nr. 120).

19 12-oji TBK, p. 29.

20 Ten pat, p. 34.

21 Žr. LM-24 publikacijos „Pastabas“ ir „Chronologinį dokumentų sąrašą“.

Ten valdovas jau prabyla daugiskaitos pirmuoju asmeniu „mes“:

Жыкгимонт [...] Писарю дворов наших повету Виленского, державцы ожскому и переломскому, пану Миколаю Андрошевичу [...]. Где ж мы, того листу панов рад наших огледавши, казали его слово от слова в сем н(а)шом листе к тебе выписати [...].

2. Gramatiniai asmenys taip pat kaitomi tokio paties dokumento versijoje 12-ojoje TBK, Nr. 138 ir LM-24, Nr. 135. Tai – Žygimanto Senojo ir Ponų Tarybos sprendimas dėl Upytės vėliavininko „karužo“ Mikalojaus Budkaičio skundo prieš žemaičių bajorės Daratos Andruškaitienės testamentą vykdytojus, datuojamas 1541 m. rugsėjo 1 (12-ojoje TBK) ir 3 (LM-24-ojoje) dienomis. Pirmojoje užrašytas skundo nagrinėjimo protokolas ir valdovo sprendimas, kuriame valdovas, „jis“, regimas teismo proceso dalyvio (vėlgi, neabejotinai, raštininko Michailo) akimis, o skelbiamąjame LM-24 knygoje-kopijoje randame teisiškai įpareigojantį, oficialiai išduoti skirtą sprendimą valdovo vardu – „mes“.

3. Oficialaus dokumento genezės „virtuvę“ puikiai atskleidžia trečios bylos įrašas LM-24 knygoje (Nr. 169): Žygimanto ir Ponų Tarybos 1542 m. sausio 23 d. sprendimas dėl Vilniaus vaito, burmistrų, tarėjų ir miestiečių skundo prieš asmenis, kurie neteisėtai apmuitina miesto poreikiams Neries ir Žeimos upėmis plukdomus sielius ir prekes. Jam būdingas toks pats gramatinis kaitymas asmenimis, lyginant su dviem „giminingais“ dokumentais 12-ojoje TBK, Nr. 161 ir 185, datuojamais 1541 m. rugsėjo 6 d. ir lapkričio 21 d. Tačiau bylų turinys abiejose LM knygoje labai skiriasi: abi bylos iš 12-osios TBK stipriai perredaguojamos, sujungiamos ir LM-24-ojoje įrašomos kaip bendras valdovo sprendimas.

Galima teigti, jog 12-ojoje TBK įrašyti 12-a dokumentų, tapačių įrašytiems LM-24 knygoje, nebuvo skirti išduoti. Jie neįgalinti teisiškai, nes neturėjo privalomų diplomatikos atributų, ypač krinta į akis – raštininko parašo. Jie iš raštininko Michailo tvarkytų bylų, įrašų *справы* serijos, naudotų kaip šaltinis oficialiems dokumentams sudaryti, kuriuos M. Turas įrašė būsimojoje LM-24-ojoje knygoje.

Lygiai tokias pačias asmenines bylų įrašų serijas kaip Michailas turėjo LDK išdininkas I. Hornostajus. Dalis šių serijų vėliau sugulė būsimosios LM-28 knygos rankraštyje. LM-24 knygoje-kopijoje įrašyta 18-a LM-28-osios

dokumentų iš jos pirmosios 108-ių 1540–1542 m. įrašų dalies²². Dokumentų turinys, formuliaras, atskiros klauzulės abiejose knygoje, kaip ir Michailo bylų serijos atveju, daugiau ar mažiau skiriasi. (Skirtumus aptarsime vėliau.) Dokumentai LM-28 knygoje I. Hornostajaus, kaip raštininko, nepasirašyti, o M. Turo knygoje (LM-24-ojoje) jis pasirašė visus iš savo *knygų* perduotus dokumentus. Šiuo atveju I. Hornostajaus ir Michailo tvarkytos valdovo kanceliarijos *knygos*, raštininkų bylų serijos, buvo LDK kanceliarijos raštininkų savarankiškos raštvedybos vaisiai. Tai – juodraščiai, konceptai (minutės), parengtinės, teismų bylų protokolai, valdovo sprendimų parengtinės²³. Iš bylų suformuotą seriją galime vadinti *minutarijumi*. M. Turo tvarkoma dokumentų (bylų) serija iš esmės skyrėsi nuo I. Hornostajaus ir Michailo. Ji buvo formuojama iš oficialių, teisiškai įgalintų valdovo dokumentų, skirtų valstybės administravimui arba interesantams. M. Turo sukurtą LM-24 knygą teisinga vadinti *kartularijumi*.

Trisdešimt (30) identiškų arba vietomis skirtingų, bet turiniu susijusių įrašų iš dviejų identifikuotų raštininkų serijų LM-28 ir 12-ojoje TBK apytiksliai sudaro 15 proc. LM-24 knygos-kopijos dokumentų. Reikia manyti, kad I. Hornostajus ir Michailas kontroliavo daugiau dokumentų serijų, iš kurių sudarytais oficialiais dokumentais M. Turas užpildė beveik 85 proc. knygos. Neabejotina, kad anonimines serijas turėjo ne tik I. Hornostajus ar Michai-

22 Nors LM-28 knygos-kopijos rengėjai (žr. 2 nuorodą) nepaaiškino, kuriam LDK raštininkui reikėtų ją priskirti, bet nustatytas 18-os I. Hornostajaus dokumentų įrašymas LM-24-ojoje ir pastebimos knygos įrašų Nr. 41 (valdovas tenkina I. Hornostajaus atsisąstydinimo iš krašto iždininko pareigų!) ir Nr. 95 (minima I. Hornostajaus laikinai tvarkoma valdovo kanceliarija) sąsajos su jo veikla leidžia LM-28 knygą kildinti iš dviejų sujungtų jam priklausiusių dokumentų, įvairių raštų ir įrašų serijų – 1540–1542 m. ir 1551–1552 m.

23 Reikia pritarti I. Valikonytės išvadai, kad 12-osios TBK dokumentų profilis ir turinys neabejotinai leidžia ją laikyti teismų bylų knyga, kurią tvarkė raštininkas Michailas, žr. I. Valikonytė, Įvadas, 12-oji TBK, p. IX–XI. Kita vertus, Michailas tvarkė daugiau bylų serijų, nes nuo atvykimo su valdovu į Vilnių 1540 m. gegužę iki išvykimo 1542 m. gegužę įrašyti M. Turo LM-24-ojoje jis parengė apie 60 dokumentų. Be to, būdamas greta valdovo Krokuvoje 1536–1537 m. tvarkė bent tris savo įrašų serijas: savo veiklos bylas, valdovo davimų (suteikčių) ir pan. užrašymus, pasiuntinybių įrašus, žr. A. Dubonis, Įvadas, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 21 (1536–1537). Užrašymų knyga 21* (toliau – LM-21), parengė A. Dubonis, Vilnius, 2019, p. XIV. Michailas buvo universalus raštininkas, vykdęs arba valdovo, arba I. Hornostajaus nurodytus darbus. Matyti, kad formuojantis 12-osios TBK turiniui nemažą įtaką turėjo stichiškumo faktoriai. Joje aptinkamas pluoštelis „neprofilinių“ dokumentų iš dalies tai paliudytų, žr. I. Valikonytė, Įvadas, 12-oji TBK, p. XIV.

las, bet tai galėjo daryti ir jų „žinybų“ rašovai (djakai). Raštininko Michailo tarnybininkas Matas (*Матис*), minimas 1542 m. vasario 23 d. valdovo teisme kaip lotynų kalbos rašovas, jo nurodymu dar Krokuvoje sudaręs skolraštį lotynų kalba 1537 m. lapkričio 28 d.²⁴ pradėtoje vienos skolos išieškojimo byloje. Toje pat byloje minimas kitas jo rašovas (djakas) Benediktas Vasiljevičius Protasovičius²⁵, kuris Michailui tarnauja ir vėliau, nes I. Hornostajaus įsakymu 1540 m. spalį–1541 m. sausį kanceliarijoje pavadavo Michailą, šiam su reikalais išvykus į Voluinę²⁶. Ir M. Turas po A. Goštauto mirties neabejotinai jau I. Hornostajaus rašovas (djakas). Vienoje 1536 m. rugsėjo 22 d. byloje minimas išdininko I. Hornostajaus išdo? rašovas (djakas) Sasinas Vaskevičius²⁷. Vadinasi, kažkiek oficialių LM-24-osios dokumentų galėjo būti sukurti iš I. Hornostajaus kaip išdininko *minutarijų*, bet, deja, ar tai tiesa, nebesužinosime, nes beveik visos XV–XVI a. LDK išdo knygos yra žuvusios.

Kokie biurokratiniai ryšiai siejo raštininkus I. Hornostajų, Michailą ir M. Turą? Visiškai aišku, kad pirmi du savo „žinyboje“ parengdavo oficialų dokumentą ir pasirašydavo. Šiame etape daugiau tekdavo nudirbti jų rašovui (djakui). Paruoštas ir raštininko pasirašytas dokumentas keliaudavo pas M. Turą, kad būtų nurašytas (jei gaudavo valdovo nurodymą arba gavėjas už šią paslaugą sumokėdavo) jo oficialių bylų, įrašų knygoje – *kartuliarijuje*. Dokumentas dar neturėdavo antspaudo ir valdovo parašo. Valdovo parašas nebuvo privalomas, bet raštininko – privalomas²⁸. Išduodamas gavėjui parengtą dokumentą M. Turas jį antspauduodavo valdovo (LDK) spaudu – dažniausiai

24 12-oji TBK, Nr. 217, p. 186. Bylos datą Krokuvoje 1537 m. lapkričio 28 d. ir galutinį valdovo sprendimą 1542 m. balandžio 28 d. atrasime LM-24 knygoje-kopijoje, Nr. 173, p. 187.

25 12-oji TBK, Nr. 217, p. 186.

26 Ten pat, p. 47, 54.

27 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 (1535–1537). Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius, 2009, Nr. 205, p. 213–214.

28 Į LM-24 knygą M. Turas nurašė tik tris dokumentus su senojo karaliaus Žygimanto parašu (Nr. 139, 153, 161) ir du su jaunojo karaliaus Žygimanto Augusto (Nr. 103, 165). Pavyzdžiui, valdovo parašo nėra keturiuose žinomuose LM-24 knygoje įrašytų dokumentų originaluose Nr. 138, 162, 169, 195, žr. LM-24, p. 250, 253–255, 258 („Pastabos“). Parašų klausimu išsamiau žr. A. I. Груша, *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006, p. 122–126, ураç p. 126; p. 127 – apie privalomą raštininko parašą nuo 1516 m.

didžiuoju (majestotiniu)²⁹. Šią procedūrą atlikdavo įrašęs dokumentą į savo *knygas*. M. Turo pareiga antspauduoti valdovo raštus bus susijusi su tarnyste kancleriui Albertui Goštautui³⁰. M. Turas, publikuojamos LM-24 knygos-kopijos duomenimis, 1540–1544 m. dirbo LDK kanceliarijoje, kurios valdytojo pareigas po A. Goštauto mirties 1539 m. gruodį iki Jono Hlebavičiaus paskyrimo kancleriu 1546 m. ėjo I. Hornostajus³¹, pagal einamas kanceliarijos valdytojo pareigas privalėjęs kontroliuoti valdovo spaudu naudojimą.

LM-24 knygoje-kopijoje matome daugiau I. Hornostajaus atsakomybės sričių valdovo kanceliarijoje. Jis kontroliavo raštininko Michailo raštvedybos darbų organizavimą: jau minėta, kad įsakė jo djakui Benediktui Vasiljevičiui Protasovičiui pavaduoti Michailą 1540–1541 m. I. Hornostajui teko rusėniškų dokumentų kūrimo pirmenybė: karalienė Bona jam įsakė parengti raštus (LM-24, Nr. 76 ir 77); Valerijonas Protasevičius buvo atėjęs pas jį sudaryti rašto (LM-24, Nr. 19); Vitebsko vaivada Motiejus Kločka teikė duomenis raštui *pravil* (LM-24, Nr. 143). Palyginimui pažymėsime, kad LM-24 knygoje-kopijoje nėra nė vieno Michailo dokumento, sudaryto aukštesniųjų pareigūnų nurodymu.

29 Ten pat, p. 128.

30 M. Turas kanclerio A. Goštauto *notarius*, žr. *Urządniczy centralni i dygnitarze*, p. 127, Nr. 939; plg. A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016, p. 65. M. Turas turi arba LDK didįjį, arba signetinį spaudą Krokuvoje, kur 1537 m. lapkritį antspauduoja raštininko Michailo perduotą dokumentą, žr. *12-oji TBK*, Nr. 217, p. 186. Į Krokuvą valdovo spaudas su M. Turu galėjo atkeliauti, kai 1537 m. lapkritį–gruodį ten lankėsi I. Hornostajus, žr. A. Dubonis, Įvadas, p. XIV. Svarbu, kad tuomet spaudas buvo jau LDK pareigūno rankose. Kancleriui A. Goštautui rūpėjo valdovo spaudu kontrolė, kai šis reziduodavo Lenkijoje. 1527–1528 m. laiške Vilniaus kaštelionui Jurgiui Radvilai Goštautas sakosi gavęs žinių iš karalienės Bonos, kad jam nesant Lenkijoje lenkai turi Lietuvos spaudą ir naudoja kaip nori, ir praneša, kad karalienė tuo klausimu norės pasitarti, kai atvyks į Lietuvą, žr. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. 11, nr 17: „[...] К тому теж поведая тв(оеи) м(и)л(о)сти, иж королева ее м(и)л(ость) писала до мене, иж, как ее м(и)л(ость) мает тут быти у Великом Кн(я)зствѣ, хочет за мною розмовити и королю его м(и)л(о)сти мовити о печат литовскую, абы без бытности моее концлѣрское иншим способом была хована у Коруне Полскои: не так как тепер, иж ляхове мевають еѣ в руках, а как хочут, так ею справуюм [...]“ Laiško data nurodoma remiantis R. Ragauskiene, žr. A. Dubonis ir kt., *Susigrąžinant praeitį*, p. 69. Šių eilučių autorius dėkoja kolegai Andrejui Ryčkovui už galimybę susipažinti su laišku.

31 *Urządniczy centralni i dygnitarze*, p. 52, Nr. 214.

I. Hornostajus turėjo galių kontroliuoti valdovo raštininko ir sekretoriaus Venclovo Mikalojaičio darbą. Du šio parengti chronologiškai artimi dokumentai lotynų kalba – 1540 12 18 (LM-24, Nr. 104 ir 176 – tapatūs) ir 1540 12 31 (LM-24, Nr. 145) – atsidūrė tarp įrašytųjų iš I. Hornostajaus *minutarijaus*³². Dokumentą Nr. 145 pasirašė sudarytojas Venclovas Mikalojaitis, o anūdviųjų tapačių kilmę reikia paaiškinti. Žinome, kad dokumentą Nr. 176 Venclovas Mikalojaitis sukūrė valdovo pavedimu: „Ad mandatum Sacre Maiestatis Regie eiusdemque Magniducalis“. Analogiškas Nr. 104 neturi raštininko parašo. Abiejuose dokumentuose – ta pati Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio ir valdovo dvaro virtuvininko Alberto Jasienskiego mainų naudmenomis ir jų verčių skirtumo kompensacijos sutartis. Galima spėti, kad Venclovo Mikalojaičio parengti dokumentai per I. Hornostajaus rankas pateko M. Turui įrašyti į *knygas* ir antspauduoti. Tokią grandinę patvirtina kitas dokumentas. Tai byla dėl Parčevo klebono Mikalojaus reikalavimo, kad kunigaikštis Vasilijus Andrejevičius Polubinskis nuo savo Jablonkos dvaro Jasenskijų žemių mokėtų dešimtinę Parčevo bažnyčiai. Ginčą kunigaikščio naudai 1541 06 21 išsprendė valdovo iš Ponų Tarybos paskirtų trijų teisėjų teismas, kuriame raštininko pareigas ėjo Venclovas Mikalojaitis³³. Ilgai nedelsdamas V. Polubinskis kreipėsi į valdovą, kad patvirtintų Ponų Tarybos teisėjų teismo sprendimą. Publikuojamoje LM-24 knygoje-kopijoje toks patvirtinimas jau valdovo vardu – Nr. 123 (1541 07 06). Jį pasirašė raštininkas I. Hornostajus. Vadinasi, Venclovo Mikalojaičio sukurtą teismo dokumento patvirtinimo pas valdovą kelias vedė per I. Hornostajų. Jo vaidmenį antspauduojant netiesiogiai paliudija 1542 m. sausio 13 d. Šeduvos bažnyčios klebono aprūpinimo fundacija³⁴. Ji įrašyta ir I. Hornostajaus *minutarijuje* (LM-28-ojoje), tačiau ne kaip juodraštis, nes žodis žodin sutampa su oficialia dokumento versija, išduota Žemaičių vyskupijai³⁵, bet šiek tiek skiriasi nuo įrašytosios M. Turo *kartularijuje* (LM-24-ojoje), kurioje iš naracijos ir dispozicijos pašalintos dvi devocijos – Dievo pagalbos prašymas ir pašlovinimas. Keista, kad visos trys Šeduvos bažnyčios fundavimo akto versijos yra oficialios, bet neturi raštininko parašo. Kita vertus, vienas iškalbingas nesutapimas ofi-

32 Chronologinis dokumentų sąrašas, LM-24, p. 268.

33 LM-27, Nr. 39.

34 LM-24, Nr. 165.

35 *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, p. 1 (1416.II.13–1609.IV.2), collegit P. Jatulis, Roma, 1984, Nr. 193, p. 292–293.

cialiose dokumentų versijose atskleidžia galimą Šeduvos bažnyčios fundacijos genezės vietą ir biurokratinę kelionę. M. Turo *kartuliarijuje* įrašytą fundacijos kopiją palydi pastaba, kad ją pasirašė jaunas karalius Žygimantas Augustas, – vadinasi, turėjo būti parengta jo aplinkoje ir galėjo būti įteisinta be raštininko parašo. Pas M. Turą, kad būtų antspauduota, ji bus atėjusi per I. Hornostajų, kaip leidžia manyti fundacijos nuorašas LM-28 knygoje-kopijoje. (Kita vertus, sunku paaiškinti, kodėl joje įrašyta ir Žemaičių vyskupijai išduota fundacijos versijos dviem devocijomis skyrėsi nuo kopijos LM-24-ojoje.) Galima spėti, kad raštininkas Michailas savo paruoštus dokumentus antspauduoti M. Turui teikdavo su I. Hornostajaus žinia.

Apibendrinami raštininko, LDK iždininko I. Hornostajaus veiklą galime konstatuoti jo neabejotiną viršenybę to meto kanceliarijoje „be kanclerio“ organizuojant biurokratinį darbą ir formuojant LM-24 knygą, kaip ilgalaikio oficialių dokumentų saugojimo vienetą. Tokią aukštą tarnybinę, biurokratinę ir socialinę kalbamo pareigūno padėtį garantavo išskirtinis valdovo Žygimanto Senojo pasitikėjimas. Jį nesunku įrodyti palyginant I. Hornostajaus *minutarijus* (LM-28) dokumentų juodraščius su valdovo patvirtintomis, išduodamomis jų galutinėmis versijomis *kartuliarijuje* (LM-24).

Tvirta LDK, būtent, iždininko ranka matyti valdovo 1540 m. birželio 22 d. leidime Turkų sultono pirkliui Andrejui Graikui laisvai prekiauti LDK pilyse (t. y. valsčiuose) ir miestuose, o už gabenamas prekes muito mokestis jam sumažinamas nuo 6 grašių iki pusgrašio už kapą lietuviškų grašių³⁶. I. Hornostajaus LM-28 įrašyti du šio dokumento juodraščiai vėlesne 1541 m. spalio 13 d. data³⁷. Juose A. Graikui buvo numatyta daugiau prekybos laisvių, tačiau jos pašalintos iš valdovo patvirtinto galutinio akto: teisė pigiau prekiauti LDK paliekama tik pirkliui, o pirklio sūnus ir tarnybininkai iš oficialaus dokumento išbraukiami. Tačiau neirašoma antrame juodraštyje (Nr. 74) esanti sankcija, kuria A. Graikui uždraudžiama naudotis gautu dokumentu, kai vėl atvyks prekiauti į LDK, nes lengvatinį mokestį valdovas nustatė tik vienam pirklio vizitui. Krašto materialinės gerovės siekis pastebimas valdovo 1541 m. spalio 2 d. privilegijoje, kuria savo dvarioniu Ivanui Nemiričiui leido iš Kijevo Švento Mikalojaus vienuolyno mainais įgytose Gorodiščės dvaro žemėse statyti pilaitę, steigti miestelį, kuriame vyktų sekmadienio turgūs ir veiktų karčemos, ir savo valdose rinkti

36 LM-24, Nr. 20.

37 LM-28, Nr. 2 ir 74.

pusgrašio muitą³⁸. Pastaroji klauzulė dokumento dispozicijos pabaigoje, palyginti su juodraščiu³⁹, buvo perredaguota. Juodraštyje I. Nemiričius tikėjosi iš važiuojančiųjų jo valdomis gauti muito mokesčių už vežamą druską ir kitas prekes, o valdovo patvirtinime I. Hornostajus pridėjo muito mokesčių už vežamus javus, o, svarbiausia, įpareigojo dvaro savininką savo valdose remontuoti kelią ir kamšyti kamšas su lieptais (tiltais) pelkėtose žemėse. I. Hornostajus atidus bajorijos turimos nuosavybės terminijai, pavyzdžiui, valdovo 1540 m. rugpjūčio 17 d. leidime kunigaikščiui Ivanui Michailovičiui Višnevskiui mainytis puse iš valdovo išsitarnautos Peremelės pilies su kunigaikščiu Aleksandru Andrejevičiumi Koširskiu⁴⁰. Palyginti su Hornostajaus *minutarijumi*⁴¹, oficialiame dokumente terminija patikslinama: dispozicijoje įvestas žodis *ne tėvonija* sustiprina termino *ištarna* reikšmę, o, įvedant terminą *amžinai* („на вечность“), pabrėžiama valdovo gera valia leidžiant dvarų mainus. Matyti, kad leidimas mainytis ne tėvoniui dvaru, bet ištarna, buvo išimtinis, ypatingo valdovo palankumo ženklas.

Itin vertingą juodraščio redagavimo pavyzdį pateikia 1540 m. spalio 20 d. Žygimanto Senojo sprendimas, ginantis visus LDK žydus nuo Lenkijos Karalystės žydo Jokūbo Kantorovičiaus kaltinimų, esą jie rengiasi išsikelti į Turkiją, esą apipjaustydami pagrobtus ir slapta nusipirktus krikščionių vaikus atverčia į žydų tikėjimą ir juos išsiuntė į Turkiją, o penkiasdešimt net nužudė Tykocine⁴². Sprendimo juodraštis⁴³, kol pateko valdovui patvirtinti, buvo paredaguotas. Naracijoje patikslinti žydų gyvenami miestai LDK: Gardino, Bresto, Vladimiro, Lucko, Ostrogo, Kovelio sąrašas oficialiame dokumente papildytas Trakais ir Pinsku, bet vietoj Kovelio klaidingai įrašytas Kaunas. Pridėta tekstą tikslinančių vardų, frazių, terminų. I. Hornostajus ar jo aplinka ypač atidžiai padirbėjo su teisinėmis normomis, dokumento sankcijoje apibūdindami teisėtus ir neteisėtus krikščionių ir žydų veiksmus vieni kitų atžvilgiu, už neteisėtus numatydami atsakomybę. Valdovo kanceliarijoje suformuluojamos maždaug devynios normos, bet čia atkreipsime dėmesį tik į dvi išmestas iš oficialaus dokumento – taigi būtų vienuolika. Juodraštyje žydams

38 LM-24, Nr. 139.

39 LM-28, Nr. 56.

40 LM-24, Nr. 40.

41 LM-28, Nr. 46.

42 LM-24, Nr. 64.

43 LM-28, Nr. 63.

buvo uždrausta turėti krikščiones žindynes ir reikalaujama tik vienerius metus laikyti už pinigų įsikeitusių krikščionis. Abi išmestosios normos buvo susijusios su Pirmojo Lietuvos Statuto norma, kuria žydams uždraudžiama turėti krikščionių vergų „nelaisvųjų“: tiek gimusių iš moters vergės, tiek nupirktų, tiek parsidavusių į vergiją XI sk. §5⁴⁴. (Be kita ko, žydams PLS buvo dar viena, ir paskutinė, norma (VIII sk. § 5), kuri draudė jiems ir totoriams liudyti žemės nuosavybės reikaluose⁴⁵.) Taigi I. Hornostajus neabejotinai dalyvavo LDK žydų teisių normavimo veikloje.

Nesunku atskleisti „Hornostajaus dokumento“ gimimo paskutinę kelio atkarpą nuo juodraščio į oficialų švarraštį. O kaip buvo tvarkomasi iki juodraščio? Įtarti, kad I. Hornostajus dalyvaudavo rengiant jo *minutarijuje* įrašytą juodraštį, negalime. Antraip būtų nesuprantamas juodraščio redaguotos oficialios versijos atsiradimas. Dokumento sukūrimo iniciatyva, pirmiausia, priklausė valdovui, tačiau jis nebuvo vienintelis. Galimybė inicijuoti dokumentą ir, tikėtina, parengti jo juodraštį, o dalis šių dokumentų patekdavo pas I. Hornostajų, naudojosi daugiau LDK privilegijuotosios visuomenės atstovų: pirmiau minėjome karalienę Boną, jos raštininką Valerijoną Protasevičių, Vitebsko vaivadą Motiejų Kločką. Iš I. Hornostajaus *minutarijaus* M. Turo *kartuliarijuje* įrašytų dokumentų galime vėl paminėti karalienę Boną, Ponų Tarybos ponų grupes, vyskupą Jurgį Falčevskį (pirklio A. Graiko reikalu), kitus katalikų ir stačiatikių dvasininkus, valdovo pareigūnus ir bajorus. Už valdovo dokumento inicijavimą ir palankų sprendimą buvo mokama. Antai, kad pasitvirtintų iškeisto dvaro nuosavybę, bajoras Vasilijus Ivanovičius Semenovičius karaliui, Ponų Tarybos ponams ir raštininkams buvo sumokėjęs per 300 raudonųjų auksinų (dukatų)⁴⁶.

Nebus klaida teigti, kad valdovo nuomonė tam tikru mastu – tai jo raštininkų, mūsų atveju – I. Hornostajaus ir su juo bendraujančių prašytojų –

44 *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, kn. 3, t. 2, d. 1, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kt., Vilnius, 1991, XI sk. § 5, p. 270–272.

45 Ten pat, VIII sk. § 5, p. 222.

46 Vasilijaus Ivanovičiaus Semenovičiaus testamentas (1536 m. balandžio 12 d.), žr. LM-21, Nr. 90, p. 100. Venclovui Kastevičiui Kobrino pilies su valsčiumi išnuomojimas iš valdovo kainavo 300 kapų lietuviškų grašių žemalenkio („čolombitijos“) (1519 m. balandžio 6 d.), žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 1997, Nr. 67, p. 83.

nuomonė ir norai. Raštininkai turėjo galių ir įrankių kurti valdovo nuomonę jo vardu išduodamuose dokumentuose. Kiekvienas metrikantas turbūt žino Lietuvos Metrikos knygoje ne kartą užrašytą Žygimanto Senojo frazę „mes kiekvienam duodame tai (taip), ko (kaip) jis prašo“, kuri paliudija neabejotiną pasitikėjimą savo kanceliarijos pareigūnais, jų parengtų dokumentų valdovui patvirtinti patikimumu. Oficialių dokumentų ir juodraščių iš I. Hornostajaus *minutarijaus* lyginimas gražiai iliustruoja įspūdingą LDK raštininko ir išdininko įtaką valdovui⁴⁷. Gausiame I. Hornostajaus istorijos šaltinių palikime atrasime jo didžiavimąsi savo socialinėmis, biurokratinėmis galimybėmis ir informuotumu, kuriuos teikė asmeninis artumas karaliui ir didžiajam kuni-gaikščiui Žygimantui Senajam, nes *поблизу кроля его милости хожу*, „šalia jo mylistos karaliaus vaikštau“, kaip rašė 1535 m. liepos 17 d. laiške etmonui Jurgiui Radvilai⁴⁸.

Šiame santykių su valdovu kontekste aiškėja I. Hornostajaus atsistatydinimo iš išdininko pareigų rašto atsiradimo aplinkybės, kurių, rengdamas LM-24 knygos-kopijos publikaciją, dar nebuvo įvertinęs šių eilučių autorius⁴⁹. Rašto juodraščių parengė pats I. Hornostajus, bet niekada neįteikė valdovui, nors įrašė savo *minutarijuje*. LM-28 knygos-kopijos leidėjai atsistatydinimo juodraščių datavo 1541 m., kaip atsidūrusį tarp tų metų įrašų⁵⁰. Jis galėjo būti vėlesnis, jei atkreipsime dėmesį į I. Hornostajaus išdėstytas pasitraukimo priežastis: jam sunku atlikti savo pareigas ir pašlijusi sveikata (*для трудности своих и для порушенья здоровья своего*)⁵¹. Tarsi patvirtindamas šiuos LDK išdininko žodžius, Žygimantas Augustas, atsižvelgdamas į atliekamų darbų apimtį, išdininkui I. Hornostajui paskyrė pagalbininkus, bet 1545 m.⁵² Apibendrinant LDK kanceliarijos darbo praktiką 1540–1544 m., kai ją laiki-

47 Pabrėžia didelę raštininkų įtaką valdovui: A. I. Груша, *Канцелярия...*, p. 135.

48 *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки. Первая половина XVI в. (Monumenta historica res gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV–XVII saec., vol. 6. Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв., том 6)*, составитель тома М. М. Кром, Москва–Варшава, 2002, Nr. 69, p. 153.

49 Nekritiškai patikėjome I. Hornostajaus atsistatydinimo dokumento teikiama informacija, žr. A. Dubonis, Įvadas, LM-24, p. XI, nuor. 31.

50 LM-28, Nr. 41, p. 90.

51 Ten pat.

52 W. Mikulski, *Dokumenty Hornostajów*, p. 137, nuor. 28.

nai valdė išdininkas ir raštininkas I. Hornostajus, iš LM knygų Nr. 24, 28 ir 12-osios TBK sąsajų ir jų dokumentų „judėjimo“ analizės galima pateikti kelis pastebėjimus. Tyrimas trijų LM knygų pagrindu toli gražu nepaaiškina visų to meto LDK kanceliarijos veiklos aspektų, o tik kelerių metų po kanclerio A. Goštauto mirties, susijusių su tokių pačių dokumentų turinio kaita kelyje nuo juodraštinės iki oficialios versijos. Jame matyti apgalvoti tekstų redagavimo požymiai ir, suteikiant oficialaus dokumento atributus, formuliario pakeitimai bei papildymai. Taip organizuota raštvedyba paprasta. I. Hornostajus šioje veikloje yra svarbiausias pareigūnas biurokratas, tiesiogiai kontroliuojantis valdovo kanceliarijos raštininkus ir netiesiogiai kitus, nes oficialūs dokumentai antspauduojami ir įrašomi M. Turo *kartuliarijuje* su jo žinia. Pastebimai didelė I. Hornostajaus įtaka valdovui atveria galimybes paveikti pastarojo oficialius sprendimus įvairiais valstybės vidaus gyvenimo klausimais. Jis yra svarbiausias kanceliarijos pareigūnas ne tik 1540–1544 m. kaip kanclerio pareigų vykdytojas, bet ir anksčiau⁵³. Šių trijų analizuotų LM knygų biurokratinę paskirtį galima paaiškinti kitaip, nei suskirstant į Užrašymų (LM-24 ir 28) ir Teismų bylų (12-oji TBK), kaip diktuoja modernių laikų istoriografinė Stanisława Ptaszyckio schema⁵⁴. Oficialių valdovo dokumentų Užrašymų knyga *kartuliarijumi* turime laikyti LM-24-ąją. Tačiau LM-28 ir 12-oji TBK susiformavo iš raštininkų bylų serijų, kurių dokumentų dauguma dar nebuvo oficialiai įteisinti – tai juodraščiai, konceptai (minutės), parengtinės, teismų bylų protokolai, valdovo sprendimų parengtinės ir pan. Abiejuose kalbamose LM knygose užtiksimė įrašytų įvairaus turinio dokumentų juodraščių, net jei vienoje iš jų dominuotų teismų bylos, o kitoje – davimai (suteiktys), užrašymai ir pan. Tokioje raštvedyboje pasigendame raštų rūšiavimo nuoseklumo, pastebimas dokumentų įrašymo stichiškumas.

53 A. Dubonis, Įvadas, *LM-21*, p. XIII–XV.

54 С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской Метрики*, Санкт Петербург, 1887; A. Dubonis ir kt., *Susigrąžinant praeitį*, p. 204–205.

Some Comments on Work Practices at the Ruler's Chancellery during Its Provisional Administration by Ivan Hornostay in 1540–1546 (According to Data from Lithuanian Metrica Books No. 24, 28 and 23I (Court Case Book No. 12))

ARTŪRAS DUBONIS

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, Lithuanian Metrica, Chancellery of the grand duke of Lithuania, Ivan Hornostay.

Summary. This article presents an analysis of three Lithuanian Metrica books, formed in around 1540–1544, namely – books No. 24, 28 and Court Case Book No. 12, looking at their purpose and interrelativity, and the value of their information as historical sources. The author of this article found some source-research related confusion in these books, due to which historians studying this period may inadvertently incorporate a degree of undesirable errors in their work. The above-mentioned books of the Lithuanian Metrica were formed at a time when the state treasurer and grand ducal chancellery clerk Ivan Hornostay was serving as the head of the chancellery of the Grand Duchy of Lithuania following the death of Chancellor Albertas Goštautas (December, 1539).

In presenting the work practices executed by the chancellery of the Grand Duchy of Lithuania in 1540–1544, the analysis of the interrelation of Lithuanian Metrica books No. 24, 28 and Court Case Book No. 12 and the “movement” of the documents they contained allowed me to arrive at several observations. The chancellery's work practices were found to indicate the considered redaction of texts, whereby seeking to give them the attributes of an official document, changes and additions to the regular formulated language would be made. Hornostay is deemed the most important official-bureaucrat in this activity, having direct control over the clerks in the chancellery of King and Grand Duke Sigismund the Old and indirectly – of his wife, Queen Bona, and son Sigismund Augustus, as official documents issued in the ruler's name could only be stamped and entered into the chartulary (chartularium) kept by Marcin Tur with Hornostay's knowledge. The noticeably significant impact of Hornostay on the ruler made it possible to influence the latter's official decisions regarding various matters in the internal life of the state. Hornostay was the most important chancellery official not only in 1540–1544 as the executor of the chancellor's office, but earlier as well. The bureaucratic purpose of these three analysed books of the Lithuanian Metrica may be explained differently than by grouping them into Books of Inscriptions (No. 24 and 28) and a Court Case Book (Court Case Book No. 12), as the modern period historiographic scheme of 1887 devised by Stanisław Ptaszycki dictates. Rather, we should consider Lithuanian Metrica Book No. 24 as the chartulary Book of Inscriptions containing the ruler's official documents, whereas Book No. 28 and Court Case Book No. 12 were formed from series of clerks' files, in which the majority of documents were not yet officially authorised – these were drafts, concepts (minutes), preliminary pa-

pers, court case protocols, the ruler's provisional resolutions and alike. In both of the latter books of the Lithuanian Metrica we find the drafts of documents of various content, even though court case documents dominate in one book, while the other had mostly grants (endowments), records of provenance, and alike. This kind of record-keeping was found to lack consistency in the manner that documents were ordered, the documents themselves having been entered haphazardly.

This research of three books of the Lithuanian Metrica by no means explains all of the aspects of the activities of the chancellery of the Grand Duchy of Lithuania from that time, but only accounts for several years after the death of Albertas Goštautas. These aspects are related to the same changes to document content that were made during the progression from a draft to its official version.